

การประเมินผลสัมฤทธิ์โครงการผลิตและการแปรรูปสมุนไพรให้มีคุณภาพปลอดภัยสูงของเกษตรกรในจังหวัดพะเยา

Evaluation Herbs Producing and Processing to Achieve Quality and Safety of the Farmer in Chachoengsao Province

เกษร จำปา ผานิตย์ นาขยัน ประมินทร์ นาระทะ และรัชชานนท์ สมบูรณ์ชัย*

Kaesorn Jumpa Phanit Nakayan Porramin Narata and Ratchanon Somboonchai*

สาขาวิชาการพัฒนากฎมัยสังคมอย่างยั่งยืน คณะผลิตกรรมการเกษตร มหาวิทยาลัยแม่โจ้ อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่ 50290

Program of Geosocial Based Sustainable Development, Faculty of Agricultural Production, Maejo University, San Sai, Chiang Mai 50290

* Corresponding author: boonchai_26@hotmail.com

(Received: 22 October 2025; Revised: 9 December 2025; Accepted: 23 December 2025)

Abstract

This research aimed to: (1) examine the project context of high-quality and safe herbal production and processing among farmers in Chachoengsao province, and (2) evaluate the achievement of the high-quality and safe herbal production and processing project among farmers in Chachoengsao province. The study population consisted of 45 farmers participating in the herbal crop cultivation project. Data were collected using a questionnaire and analyzed using descriptive statistics, including mean and standard deviation. The results revealed that the project area in Chachoengsao province possesses strong physical potential for herbal crop cultivation that aligns with market demand, thereby facilitating the implementation of the high-quality and safe herbal production and processing project. Project evaluation based on the CIPP model indicated that the overall project effectiveness was at a high level (4.03). The input dimension demonstrated the highest level of effectiveness (4.23), reflecting adequate support in terms of budget, personnel, and materials, which contributed positively to project implementation. The context dimension showed a high level of effectiveness (4.09), indicating that the project was necessary, aligned with government policies, responsive to farmers' problems and needs, and appropriate to the current socio-geographical conditions. Regarding the process dimension, project effectiveness was at a high level (4.07). The findings indicated that operational planning, knowledge transfer processes, and monitoring activities were implemented; however, continuous on-site farm visits should be further improved. The product dimension showed a high level of project effectiveness (3.75), and farmers reported a high level of satisfaction (3.93), as project outcomes and outputs were achieved in accordance with the project objectives. The impact dimension demonstrated the highest level of effectiveness (4.29), as the project positively affected farmers' occupations, income, and quality of life, particularly through

the reduction of chemical usage. Overall, the project contributed to the development of a circular economy system, promoted integration among the public and private sectors, and fostered sustainable community development. It also serves as a model for high-quality herbal development at the local level and aligns with the national bio-based economic policy.

Keywords: Project evaluation, herbs producing, farmers in Chachoengsao province

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาบริบทโครงการผลิตและการแปรรูปสมุนไพรให้มีคุณภาพปลอดภัยสูงของเกษตรกรในจังหวัดฉะเชิงเทรา และ 2) ประเมินผลสัมฤทธิ์โครงการผลิตและการแปรรูปสมุนไพรให้มีคุณภาพปลอดภัยสูงของเกษตรกรในจังหวัดฉะเชิงเทรา โดยมีประชากรที่ใช้ในการศึกษา คือ เกษตรกรผู้ปลูกพืชสมุนไพรของโครงการฯ จำนวน 45 คน ใช้แบบสอบถามรวบรวมข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้สถิติเชิงพรรณนา ได้แก่ ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ผลการศึกษาพบว่า พื้นที่โครงการของจังหวัดฉะเชิงเทราเป็นพื้นที่ที่มีศักยภาพทางกายภาพในการปลูกพืชสมุนไพร ที่สอดคล้องกับความต้องการ จึงทำให้เกิดการขับเคลื่อนโครงการผลิตและการแปรรูปสมุนไพรให้มีคุณภาพปลอดภัยฯ ด้านการประเมินผลโครงการด้วย CIPP model พบว่า ภาพรวมการประเมินด้านประสิทธิภาพของโครงการอยู่ในระดับมาก (4.03) ด้านปัจจัยนำเข้า ประสิทธิภาพโครงการอยู่ในระดับมากที่สุด (4.23) มีการสนับสนุนงบประมาณบุคลากร วัสดุอุปกรณ์ ส่งผลต่อการดำเนินโครงการ ด้านบริบทประสิทธิภาพโครงการอยู่ในระดับมาก (4.09) เป็นโครงการที่มีความจำเป็นและสอดคล้องกับนโยบายภาครัฐ ตอบโจทย์สภาพปัญหาและความต้องการของเกษตรกร เหมาะสมกับสภาพภูมิสังคมในปัจจุบัน ด้านกระบวนการดำเนินงาน ประสิทธิภาพโครงการอยู่ในระดับมาก (4.077) พบว่า มีการวางแผนการดำเนินงาน กระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ การติดตามผล ควรปรับปรุงว่าการตรวจเยี่ยมแปลงเพาะปลูกของเกษตรกรอย่างต่อเนื่อง ด้านผลผลิต ประสิทธิภาพโครงการอยู่ในระดับมาก (3.75) และเกษตรกรมีความพึงพอใจระดับมาก (3.93) ด้วยมีผลการดำเนินงานและผลผลิตเป็นไปตามวัตถุประสงค์ของโครงการ ผลกระทบของโครงการ ประสิทธิภาพอยู่ในระดับมากที่สุด (4.29) เนื่องจากส่งผลต่ออาชีพและรายได้ของเกษตรกร รวมถึงคุณภาพชีวิตของเกษตรกรโดยเฉพาะการลดใช้สารเคมี จึงทำให้เห็นว่าโครงการทำให้เกิดการสร้างระบบเศรษฐกิจหมุนเวียน รวมถึงเป็นการบูรณาการภาครัฐ เอกชน และสร้างชุมชนเพื่อความยั่งยืน เป็นต้นแบบการพัฒนาสมุนไพรคุณภาพสูงในพื้นที่ และสอดคล้องกับนโยบายเศรษฐกิจฐานชีวภาพของประเทศ

คำสำคัญ: การประเมินผลโครงการ การแปรรูปสมุนไพร เกษตรกรจังหวัดฉะเชิงเทรา

คำนำ

พืชสมุนไพรเป็นสิ่งที่อยู่คู่กับคนไทยมาเป็นเวลานาน และในปัจจุบันกระแสการนำสมุนไพรมาใช้ประโยชน์ในรูปแบบต่าง ๆ เช่น การบริโภคสด แปรรูปเป็นอาหาร อาหารเสริม และนำมาใช้เป็นการรักษาทางเลือกเพื่อดูแลสุขภาพกลับมาได้รับความนิยมอีกครั้ง โดยเฉพาะในช่วงที่ทั่วโลกเผชิญกับการระบาดของโรคโควิด-19 วัคซีนและยารักษามีอยู่จำกัด ขาดแคลน และ

ราคาแพง แต่คนไทยสามารถพึ่งพาตนเองได้ด้วยการใช้สมุนไพรซึ่งเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นมาดูแลสุขภาพ ตัวอย่างเช่น พื้ทะลายโจร สามารถใช้ในผู้ป่วยติดเชื้อโควิด-19 ที่มีอาการรุนแรงน้อย จากข้อมูลการศึกษาเบื้องต้น พบว่า พื้ทะลายโจรอาจช่วยลดโอกาสดำเนินโรคไปเป็นปอดอักเสบได้ (Anatkamete, 2021) เป็นต้น ความนิยมที่เพิ่มขึ้นส่งผลให้ความต้องการในวัตถุดิบที่เกี่ยวกับสมุนไพรเพิ่มขึ้นตามมา ประเทศไทยมีความ

ต้องการสมุนไพรมากกว่า 2 แสนตันต่อปี และในช่วงปี พ.ศ. 2559 - 2563 ประเทศไทยนำเข้าสมุนไพรเพื่อใช้ในการผลิตและบริโภคผลิตภัณฑ์สมุนไพรเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง โดยปี พ.ศ. 2563 อัตราการนำเข้าสมุนไพรสูงสุดในรอบ 5 ปี เท่ากับ 12,606 ล้านบาท (National Committee on Herbal Policy, 2022) ในส่วนของการขับเคลื่อนด้านพืชสมุนไพรของรัฐบาลซึ่งให้ความสำคัญและจัดทำแผนปฏิบัติการด้านสมุนไพรแห่งชาติ ฉบับที่ 1 พ.ศ. 2560 - 2564 และขยายถึง พ.ศ. 2565 ได้ระบุถึงพืชสมุนไพรที่มีศักยภาพในการส่งเสริมและขับเคลื่อน 12 ชนิด ได้แก่ ขมิ้นชัน ไพล กระจับปี่ บัวบก กวาวเครือขาว มะขามป้อม กระจับปี่ พริก พื้ทะเลาะใจ กระจับปี่แดง หญ้าหวาน และว่านหางจระเข้ โดยกระทรวงเกษตรและสหกรณ์เป็นหน่วยงานที่มีความเกี่ยวข้องกับสมุนไพรโดยตรงในส่วนของต้นน้ำดูแลด้านวัตถุดิบสมุนไพร ส่งเสริมการปลูกสมุนไพรให้มีคุณภาพได้มาตรฐาน โดยกรมพัฒนาที่ดินวิเคราะห์ crop requirement และจัดทำแผนที่ความเหมาะสมของที่ดินสำหรับปลูกพืชสมุนไพร (land suitability) ดังที่ Kreechai *et al.* (2023) ได้วิเคราะห์และประเมินความคุ้มค่าโครงการวิจัยภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทยและสมุนไพร ทำให้เห็นถึงผลกระทบที่เกิดขึ้นเบื้องต้นซึ่งเป็นผลจากการสนับสนุนให้มีการนำผลลัพธ์ไปใช้ประโยชน์ทางวิชาการและเชิงพาณิชย์ ที่มีความสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของกองทุนภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทยทั้งด้านบุคลากร การศึกษาวิจัยเพื่อพัฒนาองค์ความรู้ และสร้างความเชื่อมั่นทางวิชาการ ในการใช้สมุนไพรในการดูแลสุขภาพของประชาชน รวมถึงการสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจทำให้ประเทศมีการพึ่งพาตนเองด้านผลิตภัณฑ์ยามากขึ้น

จากสถานการณ์ความต้องการและราคาของสมุนไพร ประกอบกับศักยภาพของพื้นที่ และการให้ความสำคัญในด้านการพัฒนาคุณภาพ มาตรฐานของวัตถุดิบสมุนไพร รวมถึงการแปรรูปและช่องทางการ

จำหน่ายผลิตภัณฑ์สมุนไพร ภายใต้แผนปฏิบัติการประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2566 จังหวัดจะเข้เกราจึงขับเคลื่อนการดำเนินงานพัฒนาการผลิตสินค้าเกษตรปลอดภัยและส่งเสริมการแปรรูปสินค้าเกษตรและผลิตภัณฑ์ชุมชนเพื่อสร้างมูลค่าเพิ่ม โดยจัดทำโครงการผลิตและการแปรรูปสมุนไพรให้มีคุณภาพปลอดภัยสูงรองรับการพัฒนาระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก มีวัตถุประสงค์เพื่อร่วมกับกลุ่มเกษตรกรผู้ผลิตสมุนไพรในการพัฒนากระบวนการผลิตสมุนไพรให้มีคุณภาพปลอดภัยสูง พัฒนากระบวนการแปรรูปสมุนไพรให้มีคุณภาพ ส่งเสริมช่องทางการตลาดสินค้าสมุนไพรและผลิตภัณฑ์ของกลุ่มเกษตรกรผู้ผลิตสมุนไพร และขยายผลในการพัฒนาการผลิตและการแปรรูปสมุนไพรให้มีคุณภาพปลอดภัยสูงแก่กลุ่มเกษตรกรผู้ผลิตสมุนไพรในจังหวัดจะเข้เกราและพื้นที่อื่น ๆ ระยะเวลาดำเนินโครงการ 1 ปี เริ่มต้นเดือนตุลาคม พ.ศ. 2565 สิ้นสุดเดือนกันยายน พ.ศ. 2566 กลุ่มเป้าหมาย ได้แก่ กลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกสมุนไพรที่มีการรวมกลุ่ม จำนวน 3 กลุ่ม สมาชิกกลุ่มไม่ต่ำกว่า 15 คน ในพื้นที่อำเภอนามนสารคาม อำเภอนามนชัยเขต และอำเภอนามนชัยเขต โดยมี 4 กิจกรรมหลัก ได้แก่ การพัฒนากระบวนการผลิตสมุนไพรให้มีคุณภาพปลอดภัยสูง (การจัดการดิน น้ำ และพืช) การแปรรูปสมุนไพรและการพัฒนาบรรจุภัณฑ์เพื่อขยายช่องทางการตลาด การขยายพื้นที่และกลุ่มผู้ผลิตสมุนไพรให้มีคุณภาพปลอดภัยสูง ถอดบทเรียนการพัฒนากระบวนการปลูกสมุนไพรให้มีคุณภาพปลอดภัยสูง โดยศูนย์ศึกษาการพัฒนาเขาหินซ้อน อันเนื่องมาจากพระราชดำริ เป็นผู้รับผิดชอบโครงการ

จังหวัดจะเข้เกราเป็น 1 ในพื้นที่ที่มีความเหมาะสมสูงของที่ดินสำหรับปลูกพืชสมุนไพร สำหรับพืชสมุนไพรที่มีพื้นที่มากที่สุด 3 อำเภอ ได้แก่ อำเภอนามนสารคาม อำเภอนามนชัยเขต และอำเภอนามนชัยเขต ตามลำดับ (Land Development Department, 2021) ประกอบกับในปี พ.ศ. 2568 มีการจัดตั้งโรงงานสกัดสาร

สมุนไพรของบริษัทเอกชนในพื้นที่อำเภอพนมสารคาม ซึ่งสมุนไพรที่เป็นที่ต้องการมีมากถึง 27 ชนิด ความต้องการ 293,450 ต้นปี (Office of Agriculture and Cooperatives Chachoengsao Province, 2023) นอกจากนี้ จังหวัดฉะเชิงเทรายังเป็นพื้นที่เป้าหมายในการพัฒนาตามแผนปฏิบัติการพัฒนาการเกษตรในเขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออก (EEC) ซึ่งกำหนดทิศทางการขับเคลื่อน 5 คลัสเตอร์สินค้าเกษตร โดยมีคลัสเตอร์พืชสมุนไพรเป็นหนึ่งในเป้าหมาย จึงเป็นโอกาสของเกษตรกรในพื้นที่ที่จะขยายและพัฒนาการเพาะปลูกและแปรรูปสมุนไพรตามความต้องการของตลาดและเชื่อมต่อกับอุตสาหกรรมในพื้นที่ อย่างไรก็ตามการผลิตสมุนไพรให้ได้คุณภาพได้มาตรฐานนั้น จำเป็นต้องพัฒนาศักยภาพของเกษตรกรผู้ปลูกสมุนไพรให้มีความรู้เกี่ยวกับการผลิตพืชสมุนไพรให้ได้มาตรฐานตามความต้องการของตลาด ตลอดจนเพิ่มทักษะและเข้มแข็งของกลุ่มเกษตรกรในการแปรรูปสมุนไพร ศูนย์ศึกษาการพัฒนาเขาหินซ้อนอันเนื่องมาจากพระราชดำริ เป็นหน่วยงานที่ดำเนินงานสนองแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร และสืบสาน รักษา ต่อยอดการดำเนินงานของโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริตั้งพระปณิธานของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ เพื่อสร้างอาชีพและความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นของประชาชน โดยเฉพาะอาชีพเกษตรกรรม ซึ่งศูนย์ฯ มีองค์ความรู้ที่ครอบคลุมด้านการจัดการดิน น้ำ เพื่อการผลิตพืช รวมถึงพืชสมุนไพร และการแปรรูปสมุนไพรในรูปแบบต่าง ๆ นอกจากนี้ยังดำเนินงานด้านส่งเสริมให้เกษตรกรใช้เทคโนโลยีชีวภาพในการผลิตที่ปลอดภัย เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม จึงได้จัดทำโครงการผลิตและการแปรรูปสมุนไพรให้มีคุณภาพปลอดภัยรองรับการพัฒนาระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก โดยให้ความรู้ คำแนะนำ และร่วมดำเนินการกับกลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกสมุนไพรในพื้นที่เป้าหมาย 3 อำเภอดังกล่าว จำนวน 45 ราย อย่างไรก็ตาม

เพื่อทราบถึงผลสัมฤทธิ์โครงการตามแผนปฏิบัติงานและการบรรลุเป้าหมายของโครงการ ทราบปัญหา อุปสรรค และผลกระทบ ผู้วิจัยจึงมีการดำเนินการประเมินโครงการด้วยแนวคิด CIPP ของ Stufflebeam and Shinkfield (2007) ซึ่งประกอบด้วยการประเมินภาพรวมของโครงการ โดยเริ่มจาก 1) การประเมินด้านบริบท หรือประเมินเนื้อความ (context evaluation) เป็นการศึกษาปัจจัยพื้นฐานที่นำไปสู่การพัฒนาเป้าหมายของโครงการ ได้แก่ บริบทของสภาพแวดล้อม นโยบาย วิสัยทัศน์ ปัญหา ตลอดจนแนวโน้มการก่อตัวของปัญหาที่อาจจะเป็นอุปสรรคต่อการดำเนินโครงการ เป็นต้น 2) การประเมินปัจจัยนำเข้า (input evaluation) เพื่อค้นหาประสิทธิภาพขององค์ประกอบที่นำมาเป็นปัจจัยนำเข้า จำแนกเป็นบุคคล สิ่งอำนวยความสะดวก เครื่องมือ อุปกรณ์ ทรัพยากร ศักยภาพการบริหารงาน เป็นต้น 3) การประเมินกระบวนการ (process evaluation) เป็นการศึกษาต่อจากการประเมินบริบทและปัจจัยนำเข้าว่ากระบวนการเป็นไปตามแผนที่วางไว้ เป็นการศึกษาค้นหาข้อบกพร่อง จุดอ่อน หรือจุดแข็งของกระบวนการบริหารจัดการโครงการที่จะนำโครงการบรรลุวัตถุประสงค์ว่ามีประสิทธิภาพมากน้อยเพียงใด 4) การประเมินผลผลิต (product evaluation) เป็นการตรวจสอบประสิทธิผลของโครงการ โดยเฉพาะความสอดคล้องระหว่างวัตถุประสงค์กับผลลัพธ์ที่ได้แล้วนำเกณฑ์ที่กำหนดไว้ไปตัดสิน เกณฑ์มาตรฐานอาจกำหนดขึ้นเองหรืออาศัยเกณฑ์ที่บุคคลหรือหน่วยงานอื่นกำหนดไว้ก็ได้ โดยผู้วิจัยได้เพิ่มประเด็นการศึกษาอีกนั่นคือ การประเมินผลกระทบ (impact evaluation) เพื่อให้เห็นถึงผลที่เกิดขึ้นจากการดำเนินงานของโครงการ เช่น การสร้างรายได้ คุณภาพชีวิต ความเป็นอยู่ของผู้ที่เกี่ยวข้องกับโครงการ เพื่อนำข้อมูลเสนอแนะแนวทางแก้ไขปรับปรุง เพิ่มโอกาสในการพัฒนาต่อยอดรวมถึงการกำหนดแนวทางการขับเคลื่อนการดำเนินงานโครงการต่อไป

วิธีดำเนินการวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงผสมผสาน ช่วงระยะเวลาของการจัดเก็บข้อมูลระหว่างเดือนเมษายนถึงเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2566 ประชากรที่ใช้ในการศึกษาวิจัย คือ เกษตรกรผู้ปลูกสมุนไพรที่เข้าร่วมโครงการผลิตและการแปรรูปสมุนไพรให้มีคุณภาพปลอดภัยสูงรองรับการพัฒนาระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออกในพื้นที่อำเภอพนมสารคาม อำเภอสนามชัยเขต และอำเภอท่าตะโก จังหวัดฉะเชิงเทรา จำนวน 45 คน การรวบรวมข้อมูลการศึกษาข้อมูลทฤษฎีภูมิเอกสารที่เกี่ยวข้อง เพื่อค้นหาข้อมูลตามวัตถุประสงค์ด้านบริบทโครงการ เครื่องมือในการวิจัยใช้แบบสอบถาม ในลักษณะปลายเปิดและปลายปิด โดยแบ่งแบบสอบถามออกเป็น 3 ตอน ประกอบด้วย ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของเกษตรกร ตอนที่ 2 การประเมินผลสัมฤทธิ์โครงการ ใช้มาตรวัดวิธีของลิเคิร์ท (Likert scale) 5 ระดับ โดยกำหนดช่วงระดับคะแนนการประเมิน (Siriwan, 2008) ดังนี้

ค่าคะแนนเฉลี่ย 1.00 - 1.80 แปลความหมายว่าน้อยที่สุด

ค่าคะแนนเฉลี่ย 1.81 - 2.60 แปลความหมายว่าน้อย

ค่าคะแนนเฉลี่ย 2.61 - 3.40 แปลความหมายว่าปานกลาง

ค่าคะแนนเฉลี่ย 3.41 - 4.20 แปลความหมายว่ามาก

ค่าคะแนนเฉลี่ย 4.21 - 5.00 แปลความหมายว่ามากที่สุด

และตอนที่ 3 ปัญหาอุปสรรคและข้อเสนอแนะ จุดเด่นของโครงการ แนวทางเพื่อยกระดับโครงการ และทิศทางการดำเนินงานในอนาคต แบบสอบถามนี้ผ่านการตรวจสอบความเที่ยงตรงเชิงเนื้อหา (content validity) โดยผู้เชี่ยวชาญจำนวน 3 คน ซึ่งเป็นผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญในสาขา ได้แก่ สาขาด้านการพัฒนาชนบทและทรัพยากรสิ่งแวดล้อม สาขาด้านการ

พัฒนาสังคม และสาขาด้านการพัฒนาและส่งเสริมการเกษตร โดยทำการวิเคราะห์หาความเชื่อมั่นของแบบสอบถามด้วยวิธีการหาค่าสัมประสิทธิ์แอลฟาของครอนบาค (Cronbach's alpha) โดยมีค่าความเชื่อมั่นเท่ากับ 0.70 วิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณด้วยสถิติเชิงพรรณนา (descriptive statistics) ได้แก่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ ใช้การวิเคราะห์เนื้อหา (content analysis) แบบสรุปความ (summative content analysis) และนำเสนอผลการวิเคราะห์ในรูปแบบอธิบายผลลัพธ์ที่ได้จากการวิเคราะห์อย่างละเอียด โดยมีการจัดลำดับเนื้อหาตามหัวข้อหรือประเด็นที่ค้นพบ

ผลการวิจัยและวิจารณ์

สภาพพื้นที่ในการดำเนินโครงการมีความหลากหลายตั้งแต่ที่ราบลุ่ม ที่ดอนไปจนถึงที่ราบสูง สภาพภูมิอากาศแบบฝนตกชุกสลับแห้งแล้ง มีแหล่งน้ำหลักสำหรับการเกษตร คือ คลองท่าลาด คลองสียัด และคลองระบม โดยพื้นที่เกษตรกรรมทั้ง 3 อำเภออาศัยน้ำฝนและน้ำผิวดินเป็นหลัก ทรัพยากรดินส่วนใหญ่เป็นดินร่วนละเอียด มีความเป็นกรดสูงถึงเป็นกลาง การระบายน้ำดี ความอุดมสมบูรณ์ต่ำ เหมาะสำหรับปลูกไม้ผล พืชไร่ พืชสวน เกษตรผสมผสาน และพืชสมุนไพร แต่ต้องมีการปรับปรุงบำรุงดินและอาจเสี่ยงต่อการขาดแคลนน้ำ โดยที่ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม มีที่ดินเป็นของตนเอง มีรายได้สุทธิเฉลี่ย 28,522 บาทต่อเดือน และมีหนี้สินเฉลี่ย 38,367 บาทต่อครัวเรือน ปัจจุบันมีเกษตรกรขึ้นทะเบียนปลูกพืชสมุนไพรในจังหวัดฉะเชิงเทรา 138 ราย พื้นที่ 1,335 ไร่ โดยปลูกพืชสมุนไพรหลัก 17 ชนิด

ด้านสภาพบริบทของโครงการ พบว่าสถานการณ์ด้านการดูแลสุขภาพด้วยผลิตภัณฑ์ธรรมชาติจากสมุนไพรได้รับความนิยมมากขึ้น ทำให้ความต้องการวัตถุดิบสมุนไพรเพิ่มขึ้นตามไปด้วย

ประกอบกับประเทศไทยมีศักยภาพเป็นผู้นำในการผลิตและส่งออกสมุนไพร แต่การผลิตยังเน้นบริโภคภายในประเทศเป็นหลัก จึงจำเป็นต้องพัฒนาการผลิตและการแปรรูปสมุนไพร ให้มีคุณภาพได้มาตรฐาน จึงต้องควบคุมการผลิตตั้งแต่ต้นทาง และประยุกต์ใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสม ช่วยลดต้นทุนและควบคุมคุณภาพผลผลิตได้ และด้วยศักยภาพของพื้นที่ในอำเภอนมสรวงสามแสนชัยเขต และท่าตะเกียบ มีความเหมาะสมสูงในการปลูกพืชสมุนไพร สอดคล้องกับ Chaichana *et al.* (2021) กล่าวว่า ปัจจัยสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมในการปลูกพืชสมุนไพรอื่น ๆ ที่เหมาะสมเข้ามาเกี่ยวข้อง เช่น ความต้องการแสง ปริมาณ ในการจัดโซนการใช้พื้นที่ที่เหมาะสมในการเพาะปลูกสมุนไพรไทยควรคำนึงถึงข้อจำกัดในการวางแผนการใช้พื้นที่ หรือข้อจำกัดในการใช้ที่ดินจะทำให้การจัดโซนมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น นอกจากนี้ ในพื้นที่โครงการมีเกษตรกรจำนวนหนึ่งที่เพาะปลูกและแปรรูปสมุนไพรอยู่แล้วในพื้นที่ ประกอบกับแผนการจัดตั้งโรงงานสกัดสารสมุนไพรของบริษัทเอกชนที่จะดำเนินการจัดตั้งขึ้นในอำเภอนมสรวงสามแสน ในปี พ.ศ. 2568 จึงทำให้ภาครัฐเห็นโอกาสในการขับเคลื่อนการผลิตและแปรรูปสมุนไพร จังหวัดฉะเชิงเทราได้จัดทำโครงการผลิตและการแปรรูปสมุนไพรให้มีคุณภาพปลอดภัยสูงรองรับการพัฒนาระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก ภายใต้แผนปฏิบัติการประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2566 เพื่อพัฒนาระบบการผลิตสมุนไพรและแปรรูปให้มีคุณภาพปลอดภัยสูง ส่งเสริมช่องทางการตลาดและขยายผล โดยมีเป้าหมายที่กลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกสมุนไพรในพื้นที่อำเภอนมสรวงสามแสนชัยเขต และท่าตะเกียบ เช่นเดียวกับ Sirichai *et al.* (2023) ที่กล่าวว่า แนวทางการพัฒนายาสมุนไพรไทยควรเพิ่มคุณภาพของวัตถุดิบที่ผลิต พัฒนาข้อกำหนดมาตรฐานของยาสมุนไพรไทย

และพัฒนามาตรฐานของผู้ผลิตยาสมุนไพรในประเทศ โดยมุ่งพัฒนาและส่งเสริมการจัดการดิน น้ำ พืช การแปรรูป การพัฒนาบรรจุภัณฑ์ การขยายพื้นที่เพาะปลูก การรวมกลุ่มผู้ผลิต และการตลาด โดยมีศูนย์ศึกษาการพัฒนาเขาหินซ้อนอันเนื่องมาจากพระราชดำริเป็นผู้รับผิดชอบโครงการ มีเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการจำนวน 45 ราย

เกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการ ส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง (ร้อยละ 77.78) มีอายุเฉลี่ย 55 ปี ส่วนมากมีอาชีพหลักเป็นเกษตรกร (ร้อยละ 95.56) และส่วนใหญ่เป็นสมาชิกกลุ่มวิสาหกิจชุมชนและกลุ่มสหกรณ์ (ร้อยละ 68.89) ทรัพยากรดินในแปลงส่วนใหญ่เป็นดินร่วนปนทราย (ร้อยละ 80) ซึ่งเหมาะสมต่อการเพาะปลูกสมุนไพร ก่อนปลูกสมุนไพร พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ว่างเปล่า หรือปลูกผักสวนครัว แหล่งน้ำหลักในการเกษตร คือ สระ หรือบ่อของตนเอง การปลูกสมุนไพรส่วนใหญ่เป็นอาชีพเสริม (ร้อยละ 51.11) หรืออยู่ระหว่างการเริ่มต้นทดลองปลูก (ร้อยละ 46.67) รายได้เฉลี่ยต่อเดือนจากการปลูกและแปรรูปสมุนไพรอยู่ที่ประมาณ 1,994.44 บาท มีพื้นที่เพาะปลูกเฉลี่ย 0.53 ไร่ และส่วนใหญ่ปลูกสมุนไพร 3-4 ชนิด สมุนไพรที่ปลูกมากที่สุดคือ โพล (ร้อยละ 97.78) และขมิ้นชัน (ร้อยละ 91.11)

การประเมินผลโครงการฯ ตามแบบ CIPP Model พบว่า การประเมินภาพรวมด้านประสิทธิภาพโครงการอยู่ในระดับมาก ด้วยค่าเฉลี่ย 4.03 ในด้านปัจจัยนำเข้า ประสิทธิภาพโครงการอยู่ในระดับมากที่สุด ด้วยค่าเฉลี่ย 4.23 ส่วน ด้านบริบทโครงการ ด้านกระบวนการ ด้านผลกระทบ ด้านผลผลิต ประสิทธิภาพโครงการอยู่ในระดับมากด้วยค่าเฉลี่ย 4.09 4.07 4.01 และ 3.75 ตามลำดับ ในด้านผลผลิตมีผลความพึงพอใจของเกษตรกรอยู่ในระดับมาก ด้วยค่าเฉลี่ย 3.93 (Table 1)

Table 1 Project evaluations of result

(n=45)

Items	Mean	S.D.	Interpretation
Context	4.09	0.74	High
Input	4.23	0.62	Very High
Process	4.07	0.93	High
Product	3.75	0.97	High
Satisfied	3.93	0.90	High
Impact	4.01	0.93	High
Mean	4.03	0.84	High

ผลการประเมินจำแนกตามแต่ละด้านดังนี้

1) ด้านบริบท (context) ของโครงการ พบว่าโครงการมีความจำเป็นและสอดคล้องกับนโยบายภาครัฐเนื่องจากพืชสมุนไพร เป็นหนึ่งในเป้าหมายคลัสเตอร์ที่มีศักยภาพและดำเนินการได้ทันทีภายใต้แผนปฏิบัติการพัฒนาการเกษตรในเขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออก ตอบโจทย์สภาพปัญหาและความต้องการของเกษตรกร

สอดคล้องกับสภาพภูมิสังคม และภารกิจของหน่วยงานอยู่ในระดับมาก ค่าเฉลี่ย 4.09 (Table 2) โดยจุดเด่น คือโครงการเปิดโอกาสให้เกษตรกรมีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็น มีหลักการ เหตุผล ความจำเป็นในการดำเนินงานที่สอดคล้องกับนโยบายภาครัฐและยุทธศาสตร์จังหวัดที่สามารถบรรลุตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้

Table 2 Context evaluations of result

(n=45)

Items	Mean	S.D.	Interpretation
Context	4.09	0.74	High
Concept, necessity, policy coherence	4.11	0.57	High
Problem-solving, farmers needs	4.00	0.88	High
Consistent with geosocial	3.76	0.77	High
Clear purpose, farmers' development	4.16	0.82	High
Suitable activities	4.13	0.55	High
Farmers participation	4.38	0.68	Very High

2) ด้านปัจจัยนำเข้า (input) ของโครงการ พบว่าโครงการมีทรัพยากรเพียงพอและเหมาะสม ได้แก่งบประมาณ บุคลากร ยังได้รับการสนับสนุนปัจจัยการผลิตอื่น ทั้งวัสดุอุปกรณ์ เนื้อหาการเรียนรู้ สื่อ

รูปแบบการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ภายใต้โครงการเพียงพอทั้งในเชิงปริมาณและคุณภาพ ภาพรวมโครงการมีปัจจัยนำเข้าที่ส่งผลต่อการดำเนินโครงการอยู่ในระดับมากที่สุด ค่าเฉลี่ย 4.23 (Table 3) โดยมีจุดเด่นในด้าน

บุคลากรซึ่งมีความเข้าใจในรายละเอียดโครงการเป็นอย่างดีทำให้สามารถดำเนินงานให้บรรลุวัตถุประสงค์ของโครงการได้อย่างมีประสิทธิภาพ สอดคล้องกับ Alafeef (2024) ที่กล่าวว่าปัจจัยสู่ความสำเร็จหลายประการของการบริหารโครงการ ได้แก่ การใช้ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพ ความสามารถของทรัพยากรบุคคลในโครงการ เป็นต้น และสอดคล้องกับ Soisud *et al.* (2021)

ที่กล่าวว่า การที่องค์การจะกระทำภารกิจหลักให้บรรลุวัตถุประสงค์และมีประสิทธิภาพนั้น องค์การจำเป็นจะต้องมีบุคลากรที่มีคุณภาพ มีความเหมาะสมกับงาน ดังนั้น การบริหารทรัพยากร มนุษย์จึงจัดเป็นปัจจัยที่สำคัญอย่างหนึ่งในการบริหารงาน เพราะบุคลากรเป็นผู้จัดหาและใช้ทรัพยากรบริหาร

Table 3 Input evaluations of result

(n=45)

Items	Mean	S.D.	Interpretation
Input	4.23	0.62	Very High
Staff	4.56	0.55	Very High
Assignment jobs	4.27	0.65	Very High
Material	4.31	0.56	Very High
Budgeting	4.09	0.36	High
Area based	3.91	0.76	High

3) ด้านกระบวนการดำเนินงานของโครงการ พบว่า โครงการมีการวางแผนการดำเนินโครงการ กระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ การติดตามผลการดำเนินงานเป็นไปตามแผนและบรรลุวัตถุประสงค์ของโครงการ การมีส่วนร่วมของผู้รับผิดชอบกิจกรรม เกษตรกรกลุ่มเป้าหมาย และผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย การประสานงานระหว่างผู้รับผิดชอบโครงการและ เกษตรกรกลุ่มเป้าหมาย โดยภาพรวมการประเมินอยู่ในระดับมาก ค่าเฉลี่ย 4.07 (Table 4) ซึ่งสอดคล้องกับ Phuangpradit *et al.* (2024) ที่กล่าวว่า การบริหารจัดการแบบมีส่วนร่วม เป็นแนวทางการบริหารที่เปิดโอกาสให้บุคคลที่เกี่ยวข้องทุกฝ่ายได้มีส่วนร่วม ในการตัดสินใจ วางแผนดำเนินงาน และรับผิดชอบต่อผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นร่วมกัน เป้าหมายหลัก คือ เพื่อสร้างความ

ร่วมมือ สามัคคี ให้กับองค์กรส่งผลให้เกิดประสิทธิภาพ ประสิทธิภาพ และความยั่งยืนในการดำเนินงาน ถึงแม้ผลการวิจัยจะพบว่า เนื้อหาสาระของการอบรม เกษตรกรมองว่ามีความเหมาะสมที่ดีมาก เนื่องด้วยเกษตรกรส่วนใหญ่ปลูกสมุนไพรเป็นอาชีพเสริม (ร้อยละ 51.11) ประกอบกับอยู่ในช่วงของการทดลองปลูก (ร้อยละ 46.67) และมีรายได้ต่อเนื่องจากโครงการดังกล่าวที่ค่อนข้างต่ำ (1,994 บาทต่อเดือน) สะท้อนให้เห็นถึงข้อจำกัดด้านเวลาในการเข้าร่วมกิจกรรมรับการอบรมที่มุ่งไปกับอาชีพหลักเป็นส่วนใหญ่ จึงส่งผลต่อการประเมินทางด้านการอบรมที่อยู่ในระดับปานกลาง เช่นเดียวกับการตรวจเยี่ยมแปลงของเกษตรกรที่ยังไม่มีความต่อเนื่องตามที่เกษตรกรคาดหวัง และไม่เพียงพอกับความต้องการของเกษตรกร

Table 4 Process evaluations of result

(n=45)

Items	Mean	S.D.	Interpretation
Process	4.07	0.93	High
Project planning	4.33	0.60	Very High
Budget control	4.02	0.54	High
Work according to schedule	4.04	0.74	High
Coordinators	4.49	0.59	Very High
Course content Suitable for farmers	4.49	0.59	Very High
Learning materials	4.51	0.51	Very High
Activities for learning	4.31	0.76	Very High
Assign roles and responsibilities to staff	4.22	0.74	Very High
Pretest and post-test for training	3.00	1.37	Moderate
Field visit	3.31	1.10	Moderate

4) ด้านผลผลิตของโครงการ พบว่า โครงการมีผลการดำเนินงานและผลผลิตเป็นไปตามวัตถุประสงค์ของโครงการ ประสบความสำเร็จตามแผนและเป้าหมายที่กำหนดไว้ ตลอดจนผลกระทบของโครงการด้านบวกและด้านลบ ส่งผลต่ออาชีพและรายได้ของเกษตรกร ความพึงพอใจ และแนวทางการพัฒนาต่อยอดโครงการ ซึ่งเป็นการประเมินผลผลิตที่เกิดขึ้นเปรียบเทียบกับวัตถุประสงค์ร่วมกับความพึงพอใจของเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการ โดยรวมโครงการบรรลุวัตถุประสงค์ได้ผลผลิตและผลลัพธ์ตามที่ตั้งไว้ในระดับมาก ค่าเฉลี่ย 3.75 (Table 5) โดยจุดเด่นของโครงการ คือ เกษตรกรได้รับความรู้และประโยชน์ สามารถขยายแหล่งผลิตสมุนไพรคุณภาพสูงได้ ในขณะที่ควรมีการปรับปรุงการรวมกลุ่มแปรรูปสมุนไพรและการมีช่องทางจำหน่าย

ที่สม่ำเสมอ เนื่องด้วยข้อจำกัดด้านการตลาดและการแปรรูปที่ยังขาดความเชี่ยวชาญและเทคโนโลยีและนวัตกรรมการสร้างมูลค่าเพิ่ม และการขาดแคลนโรงงานแปรรูปที่ได้มาตรฐาน และในด้านความพึงพอใจโดยรวมต่อการดำเนินโครงการอยู่ในระดับมาก ค่าเฉลี่ย 3.93 โดยมีความพึงพอใจสูงต่อวัตถุประสงค์ที่ชัดเจน โอกาสในการมีส่วนร่วม และการสื่อสารทำความเข้าใจ แต่ในด้านความคุ้มค่าเชิงเศรษฐกิจมีค่าระดับปานกลาง เนื่องด้วยรายได้เฉลี่ยของเกษตรกรเท่ากับ 1,994.44 บาทต่อเดือน เพราะเกษตรกรส่วนใหญ่ทำการปลูกพืชสมุนไพรเป็นอาชีพเสริมและเพิ่งเริ่มทดลองปลูก ด้านประสิทธิภาพการบริหารโครงการ หลังเสร็จสิ้นโครงการจำเป็นต้องได้รับคำแนะนำจากเจ้าหน้าที่อย่างทั่วถึง จึงส่งผลต่อความยั่งยืนและการต่อยอดผลผลิต

Table 5 Product evaluations of result

(n=45)

Items	Mean	S.D.	Interpretation
Product	3.75	0.97	High
Knowledge and benefit	4.18	0.78	High
Farmer group	4.04	0.90	High
Processing group	3.40	1.14	Moderate
Channel of distribution for products	3.36	1.07	Moderate
Satisfaction	3.93	0.90	High

5) ด้านผลกระทบโครงการ พบว่า เกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการมีการรวมกลุ่มและแปรรูปสมุนไพรให้มีคุณภาพตอบสนองต่อความต้องการของตลาด มีช่องทางการจำหน่ายสมุนไพรและผลิตภัณฑ์แปรรูปสมุนไพรได้ตลอด สามารถนำไปใช้ในการสร้างอาชีพหรือเป็นอาชีพเสริมให้รายได้เพิ่มขึ้น ทำให้ครอบครัวและชุมชนมีความเข้มแข็ง เกิดความรักสามัคคีและมีความปลอดภัยจากการลดใช้สารเคมีทางการเกษตรจากการนำวัสดุเหลือใช้ทางการเกษตรมาทำปุ๋ยหมัก น้ำหมักชีวภาพ ช่วยลดต้นทุนการผลิต และรักษาสีเขียวสด สดคล่องกับ Rakkitathammo (2024) ที่กล่าวว่า การสร้างมูลค่าเพิ่มพืชสมุนไพรไทยให้กับ

เศรษฐกิจชุมชนฐานราก โดยการเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจทั้งคุณค่าของผลิตภัณฑ์ กระบวนการผลิต คุณค่าน่าเชื่อถือ การตลาดครบวงจร ด้านคุณค่าทางสังคม โดยการฟื้นฟูภูมิปัญญาของชุมชนให้ยั่งยืน ทั้งนี้ยังเป็นต้นแบบให้กับคนในชุมชน และเป็นแหล่งเรียนรู้ในการผลิตและแปรรูปสมุนไพรที่มีคุณภาพปลอดภัยสูง ซึ่งถือได้ว่าโครงการบรรลุวัตถุประสงค์ได้ตามที่ตั้งไว้ในระดับมาก ค่าเฉลี่ย 4.011 (Table 6) ผลกระทบเชิงบวกที่โดดเด่น คือ เกษตรกรและครอบครัวมีความปลอดภัยจากการลดใช้สารเคมีทางการเกษตร และมีการนำวัสดุเหลือใช้มาทำปุ๋ยหมักหรือน้ำหมักชีวภาพช่วยลดต้นทุนและรักษาสีเขียวสด

Table 6 Impact evaluations of result

(n=45)

Items	Mean	S.D.	Interpretation
Impact	4.01	0.93	High
Gain knowledge and can be used to make a living	3.71	1.06	High
Household income and strong community	4.07	0.94	High
Farmers are ensured safety from chemical hazards	4.29	0.76	Very High
The use of agricultural waste materials for composting	4.20	0.81	High
Functions as a prototype and learning resource for the community	3.80	1.06	High

ส่วนข้อเสนอแนะแนวทางต่อการพัฒนาโครงการใน 4 ประเด็นหลัก ได้แก่ ปัญหาอุปสรรค และข้อเสนอแนะจุดเด่นของโครงการ แนวทางเพื่อยกระดับโครงการ และทิศทางการดำเนินงานในอนาคตรวมถึงปัจจัยแห่งความสำเร็จและความยั่งยืน พบว่า ด้านปัญหาและอุปสรรค ดังนี้ 1) ด้านทรัพยากรธรรมชาติ การขาดแคลนน้ำและดินไม่เหมาะสม ควรมีการพัฒนาแหล่งน้ำอย่างยั่งยืนและปรับปรุงคุณภาพดิน 2) การจัดการความรู้ให้กับเกษตรกรที่ควรจัดการให้เหมาะสมกับช่วงเวลาของเกษตรกร เนื่องด้วยเกษตรกรดำเนินการปลูกพืชสมุนไพรเป็นอาชีพเสริม จึงทำให้ไม่สามารที่จะรับองค์ความรู้ได้อย่างเต็มที่ 3) ด้านการแปรรูปสมุนไพรและช่องทางการตลาด ที่เกษตรกรขาดความเชี่ยวชาญและเทคโนโลยี ควรพัฒนาผลิตภัณฑ์นวัตกรรมและสร้างเครือข่ายการตลาด และ 4) ภัยคุกคามจากสัตว์ป่า เนื่องจากพื้นที่ปลูกใกล้แนวป่า ควรติดตั้งระบบเตือนภัยและเลือกปลูกสมุนไพรชนิดที่ไม่ดึงดูดสัตว์ป่า เป็นต้น อย่างไรก็ตามโครงการมีจุดเด่น คือ การสร้างระบบเศรษฐกิจหมุนเวียน ที่มีการบูรณาการเทคโนโลยีและภูมิปัญญาท้องถิ่น รวมทั้งสร้างเครือข่ายชุมชนเข้มแข็งที่เชื่อมโยงกับศูนย์ศึกษาการพัฒนาเขาหินซ้อน อันเนื่องมาจากพระราชดำริเพื่อยกระดับโครงการ และควรเสริมการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานให้ครบวงจร โดยเฉพาะโรงงานแปรรูปสมุนไพรชุมชน เสริมศักยภาพเกษตรกรด้วยนวัตกรรมและการวิเคราะห์ตลาดดิจิทัล การขยายโอกาสทางการตลาด สร้างแบรนด์สมุนไพร EEC ที่ได้มาตรฐาน และสร้างกลไกสนับสนุนจากภาครัฐ เช่น ลดภาษีและสามารถจัดตั้งกองทุนหมุนเวียน มีทิศทางการดำเนินงานในอนาคต เพื่อการผลิตสมุนไพรคุณภาพสูงโดยใช้มาตรฐานสากล การสร้างห่วงโซ่มูลค่าตั้งแต่การผลิต แปรรูป ไปจนถึงการตลาด การพัฒนานวัตกรรมจากสมุนไพรเพื่อตอบโจทย์ความต้องการของโลก

สรุปผลการวิจัย

ในปัจจุบันการดูแลสุขภาพสุขภาพโดยวิธีทางเลือกเป็นที่นิยมแพร่หลายมากขึ้น โดยเฉพาะการใช้ผลิตภัณฑ์จากสมุนไพรจึงมีแนวโน้มความต้องการที่เพิ่มขึ้น โครงการผลิตและการแปรรูปสมุนไพรให้มีคุณภาพและความปลอดภัยสูงของเกษตรกรในจังหวัดฉะเชิงเทรา มีความสอดคล้องกับสถานการณ์และความต้องการดังกล่าว ที่จะต้องมีมาตรฐานความปลอดภัยตั้งแต่ต้นทาง ประกอบกับศักยภาพของพื้นที่ในจังหวัดฉะเชิงเทราที่มีความเหมาะสมและสอดคล้องกับการดำเนินโครงการ ทั้งด้านพื้นที่และเกษตรกรที่ขึ้นทะเบียนผู้ปลูกสมุนไพรอยู่แล้ว ตลอดจนด้านการตลาดและห่วงโซ่มูลค่า และสอดคล้องกับแผนพัฒนาสมุนไพรแห่งชาติ รวมถึงนโยบายทางด้าน BCG ที่จะสร้างการเติบโตทางเศรษฐกิจอย่างยั่งยืน ผลการประเมินโครงการ (CIPP model) เป็นโครงการที่ดี สภาพบริบทโครงการมีความจำเป็น และตอบโจทย์ปัญหาเกษตรกรสอดคล้องกับนโยบายรัฐและสภาพภูมิสังคมพื้นที่ และเปิดโอกาสเกษตรกรร่วมแสดงความคิดเห็น ด้านปัจจัยนำเข้างบประมาณ วัสดุอุปกรณ์ และบุคลากรเพียงพอ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ที่มีความเชี่ยวชาญสูง สนับสนุนโครงการได้มีประสิทธิภาพ ด้านกระบวนการ มีการวางแผน การถ่ายทอดความรู้ และการประสานงานดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพ อย่างไรก็ตามการเปลี่ยนแปลงเกษตรยังไม่ต่อเนื่อง เกษตรกรบางส่วนเข้าร่วมกิจกรรมได้น้อยจากข้อจำกัดด้านเวลาเพราะปลูกสมุนไพรเป็นเพียงอาชีพเสริม ด้านผลผลิต โครงการบรรลุวัตถุประสงค์ เกษตรกรได้รับความรู้และประโยชน์ มีความพึงพอใจในระดับมาก ในขณะที่จุดอ่อน คือ การรวมกลุ่มแปรรูป การตลาด และที่ยังขาดการใช้เทคโนโลยีเข้ามาช่วยดำเนินการ ด้านผลกระทบการรวมกลุ่มของเกษตรกรและพัฒนาผลิตภัณฑ์ได้ขึ้นรายได้เพิ่มขึ้นแม้อยังไม่มาก มีการลดการใช้สารเคมีอย่างชัดเจน เกิดการเรียนรู้ร่วมกันในชุมชน เป็นต้นแบบ

การผลิตสมุนไพรคุณภาพสูง แต่ยังคงต้องแก้ไขปัญหา
ด้านดินบางพื้นที่ที่ยังไม่เหมาะสม การเพิ่มทักษะการ
แปรรูปและเทคโนโลยีไม่เพียงพอและมีช่องทางการ
การตลาดที่ไม่แน่นอน ดังนั้น โครงการวิจัยนี้ชี้ให้เห็นว่า
จังหวัดฉะเชิงเทรามีศักยภาพสูงในการเป็น “ศูนย์กลาง
การผลิตสมุนไพรคุณภาพในภาคตะวันออก” หากมีการ
สนับสนุนอย่างเป็นระบบจากภาครัฐ ทั้งด้านโครงสร้าง
พื้นฐาน การตลาด การแปรรูป และนวัตกรรม โดยเฉพาะ
อย่างยิ่งการยกระดับห่วงโซ่มูลค่า (value chain) ตั้งแต่
ต้นน้ำถึงปลายน้ำ จะช่วยให้เกษตรกรมีรายได้มั่นคง
การลดสารเคมีจะสร้างความปลอดภัยแก่ครอบครัวและ
สิ่งแวดล้อม และยังช่วยผลักดันเศรษฐกิจฐานชีวภาพ
(bioeconomy) ของประเทศให้เติบโตอย่างยั่งยืน

กิตติกรรมประกาศ

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยขอขอบคุณศูนย์
ศึกษาการพัฒนาเขาน้ำร้อนอันเนื่องมาจากพระราชดำริ
ที่เป็นหน่วยงานสำคัญในการรับผิดชอบโครงการ
ขอบคุณเกษตรกรในโครงการที่ให้ความร่วมมือในการให้
ข้อมูลที่เป็นประโยชน์ เพื่อนำไปสู่การพัฒนา ปรับปรุง
การดำเนินงานต่อไป

เอกสารอ้างอิง

- Alafeef, D. M. 2024. Critical success factors for
successful construction project management:
a comprehensive evaluation. *Journal of
Lifestyle & SDG's Review* 5(2): e02802.
- Anatkamete, R. 2021. *Andrographis paniculata*
and the treatment of COVID-19. Available:
<https://www.rama.mahidol.ac.th/atrama/issue/042/rama-rdu> (October 8, 2025). [in Thai]

- Chaichana, C., S. Wongkalasin and D. Manorung.
2021. The analysis of suitable area in Thai
herb planting for support of Thai herbal
medicine at Luang Pu Faep Supinyo
hospital: A case study of Sakon Nakhon
province. *Journal of Humanities and Social
Science Mahasarakham University* 40(4):
33-47. [in Thai]
- Kreechai, S., P. Nuchuay. and J. Hombunteing.
2023. The value analysis and assessment of
research project on Thai traditional medical
knowledge and herbs. *Interdisciplinary
Social Science and Communication Journal*
6(2): 180-190. [in Thai]
- Land Development Department. 2021. Suitability
for medicinal plants. Land Use Policy and
Planning Division, Land Development
Department, Ministry of Agriculture and
Cooperatives.
- National Committee on Herbal Policy. 2022. The
second national herbal action plan, B.E.
2566-2570 (2023-2027). Available: [https://
ttmid.dtam.moph.go.th/publications/4224/](https://ttmid.dtam.moph.go.th/publications/4224/)
(August 10, 2025). [in Thai]
- Office of Agriculture and Cooperatives Chachoengsao
Province. 2023. Agricultural and cooperative
development plan of Chachoengsao province
(2023-2027). Available: [https://www.opsmoac.
go.th/chachoengsao-strategic-strategic_org](https://www.opsmoac.go.th/chachoengsao-strategic-strategic_org)
(September 22, 2025). [in Thai]

Phuangpradit, K., N. Aintharak and S. Rachai. 2024.

Participatory management. Journal of Administration Management and Sustainable Development 2(4): 805-812. [in Thai]

Rakkithammo, P. 2024. The innovative development of Thai medical plants to add the local economy community in Khlong Hoi Khong district, Songkhla province. Journal of Social Science and Cultural 8(11): 163-173. [in Thai]

Sirichai, L., N. Lumlerdkij and P. Phujaroenwong. 2023. Development of Thai herbal medicines in post-COVID-19 era. Journal of Medicine and Public Health, Ubon Ratchathani University 6(1): 70-81. [in Thai]

Siriwan, P. 2008. Statistics for research. Text and Journal Publication, Bangkok. [in Thai]

Soisud, V., J. Mingchua, M. Inbue, Y. Kenamang and C. Bodeerat. 2021. Human resource management is the key to driving today's organization. Journal of Modern Learning Development 6(5): 340-350. [in Thai]

Stufflebeam, D. L. and Shinkfield, A. J. 2007. Evaluation theory, models, and applications. San Francisco, CA: Jossey-Bass.